

W: Wolnicz-Pawłowska E., Nazwy wodne dorzecza Warty od źródeł do Prosnego, Warszawa 2006.

**E. Volnuch- Pavlovska. Polish water names of the type “ Stav na Bahnakh”,
“Potik z Haiok”.**

Investigation of POLISH hydronyms comes to an end. Some onomastic monographs of the main river basins, the atlas of geographic division, and the register of standardized names have already appeared. These publications contain over ten thousand water names. The article gives some prepositional names (about 1000) chosen from the above given sources. They are the names of flowing and stagnant waters. 80 % of them are used in the south of Poland, nearly 20% in central Poland and less than 1% in the north of Poland. Such water names are mostly the names of small objects and they appeared on the basis of dialects. First they were fixed in the Middle Ages but most of the examples have origination from modern life. Prepositional names are also used among standardized ones.

Keywords: *hydronyms, prepositional names. Standardization.*

Ірина Желєзняк (Київ)

ПОХОДЖЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ТОПОНІМНОЇ ОСНОВИ *ret-

Доводиться слов'янська природа українського географічного терміна ret всупереч усталеній думці про його запозичення з угорської мови.

Ключові слова: *географічний термін, топонім, етимологія.*

Майже на всіх просторах Славії відомі топоніми з основою *ret-. Вони нечисельні, водночас становлять певні мікроареали (не виключається, що це наше спостереження ґрунтується на нерівномірній джерельній

поінформованості): щільніші скупчення таких топонімів знаходяться на півночі слов'янських говірок – с. *Retina* (Словенія) [Im.m.: 37], дж. *Retje* (Словенія) [Bezlaј II: 152], с. *Retje* (Словенія) [Im.m.: 175], с. *Retnje* (Словенія) [Im.m.: 375], р. *Reta* (= *Dreta*; п. Варти) [НО: 109], узгір'я *Reta* (= *Ritta*; Польща) [SG IX: 624], р. *Retnik* (л. Лучини п. Олешни л. Остравиці п. Одера) [НО: 16], гора *Retyczat* (Карпати Семигородські, Польща) [SG IX: 627], *Reteryjka* (Краківськ. пов., Польща) [SG IX: 624], поле, луки *Retenta* (кол. Калуськ. пов., Польща) [SG IX: 624], тоня *Na Retk* (на оз. Ключно в Потенгові, Польща) [LK: 209], пустка *Retk* (кол. Картуськ. пов., Польща) [LK: 209], мис *Kači Retk* (берег оз. Радунського біля с. Гурна Бродніца, Польща) [LK: 209], р. *Ретик* (п. Реті л. Есмані л. Десни л. Дніпра) [СГУ: 460], хут. *Ретик* (Кролевецьк. р-н Сумськ. обл.) [АТП 1947: 531], оз. *Ретіж* (с. Чапаївка Шосткинськ. р-ну Сумськ. обл.) [Череп. Микротоп.: 237], р. *Ретеж* (л. Оки п. Волги) [Смолицкая: 15], гора *Рета* (Карпати; Івано-Франківська обл. України) [Габорак: 254], р. *Реть* (л. Есмані л. Десни л. Дніпра) [СГУ: 460], хут. *Реть* (= *Ретик*; кол. Чернігівська губ.; Україна) [RGN VII: 575], с. *Ретля* (Новгородська земля) [НПК VI: 438], с. *Ретня* (1581 р.; кол. Псковська губ. Росії) [Семенов IV: 287], оз. *Ретень* (кол. Санкт-Петербурзька губ. Росії) [СКЕР: 26], с. *Ретень* (Новгородська земля) [НПК V: 289], р. *Ретинка* (л. Тростинки п. Солової л. Упи п. Оки п. Волги) [Смолицкая: 71].

У сучасних слов'янських мовах складно виділити давні праслов'янські діалектні релікти. Ці мовні елементи частково збережені в онімній лексиці, але слід гадати, що основні мовні масиви діалектної лексики втрачені назавжди. Водночас деякі відрубні мовні риси дозволяють побудувати загальну картину основних діалектних ареалів для окремих лексем, реконструювати географію конкретного слова.

Існують випадки, коли давня семантична розгалуженість затемнює спорідненість поодиноких лексем на апелятивному рівні, тим більше, спорідненість онімних основ, де мотивація часто-густо не відновлюється. Тому для розв'язання осібних мовних зв'язків потрібні додаткові дані.

Окремий випадок становлять мовні факти віддалених регіонів. Іноді ще в праслов'янській мові спостерігаються семантичні розгалуження, що призводять до далеких і, на перший погляд, навіть несумісних значень слів, які на матеріалі різночасових писемних фіксацій часом буває неможливим звести до єдиного або близького значення.

Гене́за топонімів з основою **ret-* на слов'янській основі спірна й має різночитання в науковій літературі. Часто тоді, коли слово сумнівно прочитується в слов'янському мовному контексті, воно ніби-то надійніше пояснюється як запозичення, тим більше, коли засвідчені подібні лексеми в сусідніх мовах. Топоніми з основою **ret-* покривають майже всю Славію, демонструючи різні словотвірні моделі, які теж створюють певні мікроареали. Водночас не всі слов'янські мови мають надійну лексичну та семантичну підтримку основ цих назв у апелятивах. Тому доцільно шукати лексичні зв'язки для деяких топонімів на всьому слов'янському мовному просторі. Географія апелятивів може уточнити регіональне функціонування слова й пролити деяке світло на його походження.

І.-е. **rou-*: **reu-*: **rū-*: **rū-* знайшло продовження в слов'янських мовах у кількох напрямках; особливо цікавим видається відбиття в топонімах та географічних апелятивах [Куркина: 53-54; Богоедова: 17-25; Богоедова 2006: 12-24]. У даному разі нас цікавить розвиток цього кореня е-ряду, який займає скромніше місце в фаховій літературі. Ці питання розглядаються дослідниками або у зв'язку з вивченням походження окремих географічних назв [див., зокрема: Виноградський: 37; Топоров, Трубачев: 205; Bezlaj 1961: 152-153; Железняк: 126-138], або як вивчення споріднених лексем у межах однієї семени (назви гірського рельєфу, назви гідрооб'єктів тощо).

Ф. Безлай, аналізуючи словенський гідронім *Retje*, відкинув версії своїх попередників про походження топонімів (гідронімів та ойконімів) *Retje* та споріднених з деякими відмінностями в різних працях [Bezljaj 1958: 47; Bezljaj II: 152]. Натомість він пояснює гідронім *Retje* в Словенії з російського географічного терміна *веретье / веретя* 'возвышенная, сухая, непоемная

гряди среди болот близ берега, незаливаемое место на пойме», де в словенській мові закономірно відпадає початкове *v-* перед *-r-*. Водночас апеллятивна лексика словенської мови не знає такого географічного терміна. Ф. Безлай зауважує, що словенські топоніми *Retje* та споріднені входять у той самий ареал, що й інші запозичення з східнослов'янських мов географічної номенклатури, таких як *Črtež*, *Stržten*, *Zanoga*, *Oblaz*, *Rubež*, *Suhor*, *Guba* та ін. [Bezljaj 1958a: 361; Bezljaj II: 152-153].

Український гідронім *Реть* (бас. Десни) Ю.С. Виноградський пов'язував з д.-рус. *реть* 'свара' [Виноградський: 37], пізніше цю назву намагались етимологізувати В.М. Топоров та О.М. Трубачов, пов'язуючи її з пруською мовою серед багатьох інших гідронімів верхнього Дніпра балтійського походження [Топоров, Трубачев: 205].

Загальна кількість відомих нам споріднених топонімів з основою **ret-* у межах Славії достатня, щоб демонструвати семантичні характеристики топооснов: різні види водойм та підвищеного рельєфу – укр. діал. *рет*, *рит* 'рівне поле', 'де мокра земля', 'болотисте поле', 'мокра земля', *на ретю*, *ретю* 'в мляці', *по рітох* 'по болотавих низинах; по полях' [Верхратський: 254], *ретьяга* 'калюжа' [Жел., Нед. II: 801], *ретенъ*, *ретенé* 'озеро в долині' [Данилюк: 81], *реть* 'заболочена низина', *ретьяжина* 'вузька та довга заболочена низина з джерельними водами на болоті або біля річки', *ретиш* 'озеро' [Черепанова: 191], рос. діал. *наретъ* 'намерзлий лід на снігу, кора; ожеледь' [Даль II: 461], кашуб. *retk* 'требінь (гори), мис; перешийок між двома озерами; безодня' [SEK IV: 179]. І. Верхратський демонструє паралельні варіанти термінів *рет* / *рит* 'поле' в карпатському регіоні, пояснюючи їх як запозичення з угорської мови [Верхратський: 254], пор. угор. *rét* 'луг' [Mitrák III: 102], *rît* 'луки, долина, сінокіс' [Tamás: 671]. Останній варіант підказує, що варто залучити в цьому випадку також лексику з інших слов'янських говіркових ареалів: укр. діал. *рит* 'травною покрита земля' [Жегуц, Піпаш: 127], *рым* 'луг; низина; болотиста місцевість' [Индекс: 187], *рымá* 'постійна стояча вода', *рым'анка* 'криниця на

місцевості, де багато джерел'; *рытва* 'болотиста місцевість' [Дзендзелівський: 176], *рим* 'ділянка горбистої землі (густо слабородюча)' [Бевка: 113], *ривина* 'розрита (кабанами або після зсуву) земля' [Піпаш, Галас: 163], серб. *рим* 'болотисте місце (звичайно поросле очеретом)' [Толстой: 830], чеськ. *ryt* 'низинні наддунайські пасовища' [Малько: 61], й, відповідно, топоніми *Рим* (-у, ч.; бас. Дунаю) [СГУ: 462], р. *Рима* (-и, ж; л. Мухавця п. Зах. Бугу п. Вісли) [СГУ: 462], оз. *Ритиця* (с. Ленінське Кролевецьк. р-ну Сумськ. обл.) [Череп. Микротоп.: 237], пожня *Рытка* (Новгородська земля) [НПК V: 493]. Цей матеріал свідчить про значну словотвірну різноманітність.

Назву р. *Рима* (бас. Мухавця) [СГУ: 462] В.П. Шульгач пояснює як онімізацію нечленного дієприкметника минулого часу **ryť(a) < *ry-ti* [Шульгач: 239], що може генетично пов'язуватися з наведеними лексемами.

В «Етимологічному словнику української мови» (т. 5. К., 2006. С. 65) географічний апелятив *rem / rim* пояснюється, за І. Верхратським, як запозичення з угорської мови, де це слово не має етимологічного пояснення ("неясного походження"). Вважається також, що слово *rit* (ще *rat, ret*) запозичене з угорської мови ще до румунської, але наголошується його затемнене походження в угорській мові [Tamás: 671-672]. Такі румунські топоніми як *Rîturi, Rîțișor, Rîtul Blaghii*, пов'язують з апелятивом *rît* 'пасовище, вигін' угорського походження (від угор. *réť*) [Jordan: 32]. Наведений матеріал із слов'янських мов свідчить про досить широку географію та достатню дериваційну різноманітність географічних апелятивів з основою **ret-*; семантика представлених слів виявляє чітку стабільність. Наявність кількох словотвірних варіантів основи **ret-* у поліській зоні України та в кашубських говірках знімає думку про його карпатський діалектний статус. Можливе запозичення географічного терміна *rem / rim* з угорської мови на праслов'янському рівні виключається з огляду на пізні контакти слов'ян з угорцями. В угорській мові не спостерігається значної кількості похідних від основного слова (лише *réťi* 'луговий') [ВРС; 642], його

ізолюваність очевидна. Інші угро-фінські мови, крім угорської, не мають слова *ret* 'поле, луг'. Ще раніше висловлювалася думка, правда без достатньої аргументації, про слов'янське походження угор. *ret* (від псл. **rědvьkь*?) [Tiktin: 1236]. Напевно, псл. **ret-* – член апофонічного е-ряду **reu-*: **rou-*: **rū-*: **rŭ-*. На основі всього сказаного виникає думка про те, що угор. *ret* запозичено з слов'янської.

ЛІТЕРАТУРА

- АТП 1947: Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. – К., 1947.
- Бевка: Бевка О. Словник-пам'ятник: Діалектний словник села Поляни Мараморошського комітату. – Ніродьгаза, 2004.
- Богоедова 2004: Богоедова Т.И. Отглагольная лексика в гидронимии славян: названия, мотивированные глаголом **гъvati* // Актуальные вопросы ономастики. Материалы II Международной научной конференции «Славянская ономастика в ареальном, этимологическом и хронологическом аспектах» / Отв. ред. Р.М. Козлова. – Гомель, 2004. – С. 17-25.
- Богоедова 2006: Богоедова Т.И. Славянские гидронимы с основой **geu-/**gou-/***gi-* // Актуальные вопросы ономастики. Материалы III Международной научной конференции «Славянская ономастика в ареальном, этимологическом и хронологическом аспектах» / Отв. ред. Р.М. Козлова. – Гомель, 2006. – С. 12-24.*
- Верхратський: Верхратський І. Знадоби для пізнання угорсько-руських говорів // Записки наукового товариства імені Шевченка. – 1899. – Т. XXX, кн. 4. – С. 201-276.
- Виноградський: Виноградський Ю.С. Назви міст, сіл і річок Чернігівщини // Мовознавство. – 1957. – Т. XIV. – С. 29-39.
- ВРС: Венгерско-русский словарь. – Москва; Будапешт, 1974.

- Габорак: Габорак М. Назви гір Івано-Франківщини: Словник-довідник. – Івано-Франківськ, 2005.
- Даль: Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1955. – Т. I-IV.
- Данилюк: Данилюк О.К. Словник народних географічних термінів Волині. – Луцьк, 1997.
- Дзендзелівський: Дзендзелівський Й.О. Українські назви для джерела // Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest, 1975. – Т. XXV, fasc. 1-2. – С. 149-201.
- Жегуц, Піпаш: Жегуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001.
- Железняк: Железняк И.М. Украинский гидроним *Рут* на фоне языкового взаимодействия // Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. 1979. – М., 1981. – С. 126-138.
- Жел.; Нед.: Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький Словар. Львів, 1886. – Т. I-II.
- Індекс: Індекс молдавської частини програми-вопросника «Общекарпатского диалектологического атласа» // Общекарпатский диалектологический атлас. – Кишинев, 1976. – С. 155-192.
- Куркина: Куркина Л.В. Названия горного рельефа (на материале южнославянских языков) // Этимология 1977. – М., 1979. – С. 39-54.
- Малько: Малько Р.Н. Географическая терминология чешского и словацкого языков. – Минск, 1974.
- НПК: Новгородские писцовые книги, изд. Археографическою комиссиею. – СПб., 1859-1910. – Т. 1-6.
- Піпаш, Галас: Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок. – Ужгород, 2005.
- СГУ: Словник гідронімів України / Ред. кол. А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. – К., 1979.

- Семенов: Семенов П. Географическо-статистический словарь Российской империи. – СПб., 1863-1885. – Т. I-V.
- СКЕР: Специальная карта Европейской России, изданная Военно-географическим управлением Генерального штаба 1868 г. – СПб., 1908.
- Смолицкая: Смолицкая Г.П. Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер). – М., 1976.
- Толстой: Толстой И.И. Сербско-хорватско-русский словарь. – М., 1957.
- Топоров, Трубачев: Топоров В.Н., Трубачев О.Н. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. – М., 1962.
- Черепанова: Черепанова Е.А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского полесья. – Сумы, 1984.
- Череп. Микротоп.: Черепанова Е.А. Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья. – Сумы, 1984.
- Шульгач: Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). – К., 1998.
- Bezljaj: Bezljaj F. Slovenska vodna imena. – Ljubljana, 1956-1961. – Del I-II.
- Bezljaj 1958: Bezljaj F. Stratigrafija Slovanov v luči onomastike // Slavistična revija. – 1958. – XI/1-2. – S. 35-56.
- Bezljaj 1958a: Bezljaj F. Význam onomastiki pro studium praslovanského slovníku // Slavia. – 1958. – Roč. XXVII, seš. 3. – S. 353-364.
- HO: Hydronimia Odry: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. H. Borka. – Opole, 1983.
- Im. m.: Imenik mesta: Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. – Beograd, 1956.
- Iordan: Iordan I. Toponimia romineasca. – București, 1963.
- LK: Popowska-Taborska H., Boryś W. Leksyka kaszubska na tle słowiańskim. – Warszawa, 1996.
- Mitrák: Mitrák S. Magyar-ország szótár. – Ужгород, 1922. Ч. I-III.
- RGN: Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962-1980. Bd I-X.

SG: Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1880-1902. T. I-XV.

SEK: Boryś W., Popowska-Taborska H. Słownik etymologiczny kaszubszczyzny. – Warszawa, 2002. T. I-IV.

Tamás: Tamás L. Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter). – Budapest, 1966.

Tiktin: Tiktin H. Dicționar român-german. – București, 1895-1925.

Iryna Zheleznyak. The origin of Slavonic toponymical stem **ret-*. *The Slavonic origin of Ukrainian geographical term ret (Ukr. pem) in spite of the generally accepted opinion as borrowed ones from the Hungarian language proves.*

Key words: *geographical term, toponym, etymology.*

Олена Карпенко (Одеса)

ВИЗНАЧЕННЯ НАЯВНОСТІ ОНІМА У МЕНТАЛЬНОМУ ЛЕКСИКОНІ

Пропонується асоціативний спосіб визначення, знає чи не знає людина певну власну назву. Незнання засвідчується: 1) явно помилковими асоціаціями; 2) поверхневими асоціаціями, побудованими за звучанням, а не змістом оніма; 3) відмовою від асоціації.

Ключові слова: *онім, асоціативне поле, асоціативний словник, ментальний лексикон.*

На підставі серії експериментів О.О.Залевська дійшла висновку, що “залежно від рівня ідентифікації слова воно негайно включається в певний більш чи менш розгорнутий “контекст” поверхневого чи глибинного ярусу